

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

VƯƠNG THỊ CÚC

***PHÁP DU HÀNH TRÌNH NHẬT KÍ CỦA PHẠM QUỲNH
DƯỚI GÓC NHÌN NGHIÊN CỨU VĂN HÓA***

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

Thái Nguyên – 2018

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

VƯƠNG THỊ CÚC

***PHÁP DU HÀNH TRÌNH NHẬT KÍ CỦA PHẠM QUỲNH
DƯỚI GÓC NHÌN NGHIÊN CỨU VĂN HÓA***

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8220121

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS BÙI LINH HUỆ

Thái Nguyên – 2018

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Bùi Linh Huệ - người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ em trong quá trình thực hiện luận văn.

Em xin cảm ơn các thầy cô giáo trong Ban giám hiệu, khoa Văn – Xã hội và phòng Đào tạo, Trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện thuận lợi cho em trong thời gian học tập và nghiên cứu.

Tôi xin cảm ơn gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã động viên, giúp đỡ tôi trong quá trình học tập và thực hiện công trình nghiên cứu này.

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2018

Tác giả luận văn

Vương Thị Cúc

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu do tôi thực hiện dưới sự hướng dẫn của cô giáo TS. Bùi Linh Huệ - Cán bộ khoa Văn – Xã hội, trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên.

Tôi xin chịu trách nhiệm về tính khoa học cũng như về nội dung trích dẫn tài liệu của luận văn này.

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2018

Tác giả luận văn

Vương Thị Cúc

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	3
2.1. Những nghiên cứu về thể loại du kí	3
2.2. Những nghiên cứu về du kí của Phạm Quỳnh và <i>Pháp du hành trình nhật kí</i>	8
3. Phạm vi và đối tượng nghiên cứu	12
3.1. Phạm vi nghiên cứu	12
3.2. Đối tượng nghiên cứu	12
4. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	12
5. Phương pháp nghiên cứu.....	13
6. Đóng góp mới của luận văn	13
7. Cấu trúc luận văn	13
CHƯƠNG I: TỔNG QUAN CÁC VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU	14
1.1. Khái lược về thể loại du kí.....	14
1.1.1. <i>Khái niệm</i>	14
1.1.2. <i>Đặc điểm</i>	16
1.2. Ngành nghiên cứu văn hóa, lí thuyết diễn ngôn và phê bình hậu thực dân	19
1.2.1. <i>Ngành nghiên cứu văn hóa</i>	19
1.2.2. <i>Lí thuyết diễn ngôn</i>	22
1.2.3. <i>Phê bình hậu thực dân</i>	28
1.3. Khái lược về tác giả Phạm Quỳnh	36
1.4. Khái lược về tác phẩm <i>Pháp du hành trình nhật kí</i>	41
CHƯƠNG 2: <i>PHÁP DU HÀNH TRÌNH NHẬT KÍ</i> DƯỚI GÓC NHÌN PHÊ BÌNH HẬU THỰC DÂN	45
2.1. Ứng dụng Phê bình Hậu thực dân trong nghiên cứu thể loại tự thuật và du kí...45	
2.2. Cái nhìn huyền thoại hóa về phương Tây trong <i>Pháp du hành trình nhật kí</i>	48
2.2.1. <i>Ảnh hưởng của Tiến hóa luận tới tư tưởng “Ý Pháp cầu tiến bộ” của Phạm Quỳnh</i>	48
2.2.2. <i>Sự huyền thoại hóa/thiên hóa phương Tây</i>	54
2.3. Sự đồng hóa của chủ nghĩa thực dân lên cái nhìn của Phạm Quỳnh khi mô tả các dân tộc thuộc địa khác.....	64
2.4. Sự kháng cự và tự chủ nhất định khi tiếp nhận văn minh phương Tây	72

2.4.1. <i>Cái nhìn phê phán ở mức độ nhất định với văn minh phương Tây và chính sách thực dân</i>	73
2.4.2. <i>Sự khẳng định bản sắc văn hóa dân tộc</i>	76
CHƯƠNG 3: PHÁP DU HÀNH TRÌNH NHẬT KÍ DƯỚI GÓC NHÌN NGHIÊN CỨU DIỄN NGÔN	81
3.1. Thể loại như một loại hình diễn ngôn	81
3.2. Sự thật như một loại diễn ngôn	83
3.3. Pháp du hành trình nhật kí trong cái nhìn so sánh: giải quan niệm truyền thống về “sự thật” trong thể loại du kí	85
3.3.1. <i>So sánh Pháp du hành trình nhật kí với các du kí ra nước ngoài cùng thời</i>	86
3.3.2. <i>So sánh Pháp du hành trình nhật kí với các tác phẩm giả - du kí cùng giai đoạn</i>	91
3.3.3. <i>So sánh Pháp du hành trình nhật kí với một số du kí phương Tây về Việt Nam</i>	99
3.3.4. <i>So sánh Pháp du hành trình nhật kí với một số du kí ra nước ngoài giai đoạn 1945 – 1975</i>	103
KẾT LUẬN	107
THƯ MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	109

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Văn học Việt Nam nửa đầu thế kỉ XX là một bước chuyển mình có ý nghĩa quan trọng trong quá trình phát triển của văn học dân tộc. Văn học thời kì này đã dần thoát khỏi sự ảnh hưởng của văn hóa khu vực, tiếp cận với văn hóa Phương Tây và đặc biệt là văn hóa Pháp. Quá trình hiện đại hóa văn học đã dẫn tới sự xuất hiện của các trào lưu văn học với các nhà văn tầm cỡ, sự thay đổi của tư tưởng nghệ thuật, cảm hứng sáng tác, đề tài, chủ đề... Và đặc biệt, tâm điểm cho sự hiện đại hóa của thời kì này là sự xuất hiện của nhiều thể loại mới làm cho bức tranh đời sống văn học thêm phần phong phú và trở thành đối tượng của nghiên cứu văn học.

Thể loại du kí là một bộ phận của kí. Du kí xuất hiện từ rất sớm trong tiến trình của lịch sử văn học Việt Nam ở các dạng thức khác nhau. Trong văn học trung đại, du kí được viết bằng chữ Hán, dưới hình thức các loại thơ, phú, kí. Du kí giai đoạn này ghi chép lại những sự kiện, danh lam thắng cảnh của quê hương đất nước như *Thượng kinh kí sự* của Lê Hữu Trác, *Tây hành nhật kí* của Phạm Phú Thứ... Đầu thế kỉ XX, du kí có sự phát triển bùng phát, tạo thành một dòng chảy mạnh mẽ, góp phần vào sự phát triển và hoàn thiện của thể loại này. Sáng tác du kí ra đời từ các chuyên viên du nên nội dung hướng đến việc ghi chép những tri thức, hiểu biết kì thú về lịch sử, địa lí, văn hóa, phong tục tập quán của những vùng đất mới... mà tác giả đi qua. Sự hình thành và phát triển của thể tài du kí đã đóng góp vào sự phong phú của văn học kí Việt Nam.

Đặt trong quá trình phát triển và hình thành thể loại, du kí Việt Nam nửa đầu thế kỉ XX có sự phong phú về nội dung, đa dạng về hình thức và đặc biệt xuất hiện nhiều tác giả với những phong cách khác nhau. Xét về du kí Quốc ngữ nửa đầu thế kỉ XX, với vai trò là chủ bút của *Nam Phong tạp chí* thì Phạm Quỳnh đã là người khởi xướng, mở đường cho du kí xuất hiện trên văn đàn với tư cách là một thể loại của văn học Việt Nam hiện đại. Văn du kí của Phạm Quỳnh đa dạng về hành trình,

mục đích chuyển đi và cách thức thể hiện tiếng nói riêng của tác giả trước hiện thực nhìn thấy. Trong số những tác phẩm du kí đặc sắc của Phạm Quỳnh thì *Pháp du hành trình nhật kí* được coi là một đại diện tiêu biểu. Đây cũng được coi là đóng góp đặc biệt quan trọng ở thể tài du kí viết về nước Pháp và mối quan hệ Việt – Pháp hồi đầu thế kỉ XX. Hiện nay trong nghiên cứu phê bình ở Việt Nam vẫn chưa có một nghiên cứu có hệ thống đánh giá đúng mức về tư tưởng, đặc điểm thể loại tác phẩm này của Phạm Quỳnh trong cái nhìn so sánh với các du kí và giả du kí viết về phương Tây cùng thời, khác thời cũng như các du kí viết về Việt Nam của người phương Tây.

1.2. Ngành nghiên cứu văn hóa (*Cultural Studies*) là một lĩnh vực được khởi đầu trong giới học thuật Anh từ những năm sáu mươi của thế kỉ XX; và sau này được lan truyền và phát triển, biến đổi khắp nơi trên thế giới. Là một lĩnh vực liên ngành, nghiên cứu văn hóa dựa trên lí thuyết và phương pháp của các ngành khác, nhưng được làm mới với sự quan tâm đặc biệt đến khía cạnh quyền lực, diễn ngôn, hệ tư tưởng và chính trị của văn hóa. Mục đích của ngành nghiên cứu văn hóa không chỉ là khám phá bản chất chính trị của văn hóa đương đại thông qua việc tìm hiểu sự vận hành của diễn ngôn và quyền lực, mà bản thân ngành nghiên cứu văn hóa cũng có thể coi là một dạng thức mang tính diễn ngôn.

Có thể thấy xưa nay, từ các công trình phê bình văn học trung đại cho đến hiện đại, từ văn học sử cho đến lí luận văn học hiện đại, các nhà nghiên cứu thường cho rằng ghi chép sự thật là đặc trưng quan trọng nhất của du kí. Quan niệm này đã dẫn tới nhiều cách hiểu có phần thiên kiến và có những hạn chế nhất định trong khi tiếp cận đặc điểm thể loại du kí. Chính vì vậy, câu hỏi đặt ra là liệu trong du kí, có sự thật khách quan tới đa như nhiều nhà lí luận, phê bình đã chỉ ra và là yếu tố quan trọng nhất của thể loại này hay không? Điều này đòi hỏi cần phải có một cách nhìn nhận toàn diện và khách quan hơn về thể loại văn học này. Tiếp cận *Pháp du hành trình nhật kí* từ góc nhìn nghiên cứu văn hóa có thể đưa ra một cách nhìn mới về

đặc điểm của yếu tố sự thật trong du kí và thay đổi cách nhìn truyền thống về thể loại như là những mô hình tĩnh tại, bất biến.

1.3. Những nền tảng lí thuyết trên đã cung cấp cho chúng tôi một cách tiếp cận mới với thể loại du kí, và đặc biệt là với *Pháp du hành trình nhật kí* của Phạm Quỳnh. Tìm hiểu *Pháp du hành trình nhật kí* của Phạm Quỳnh dưới góc nhìn nghiên cứu văn hóa (cụ thể là phương pháp phê bình hậu thực dân và nghiên cứu diễn ngôn) là một hướng đi có nhiều triển vọng. Một mặt, hướng đi này giúp khám phá *Pháp du hành trình nhật kí* trong mối quan hệ với tư tưởng hệ của thời đại. Mặt khác, nó giúp tìm hiểu được đặc trưng của thể loại du kí dưới góc nhìn mới. Với những ý nghĩa ấy, có thể nói, hướng tiếp cận này sẽ hứa hẹn nhiều triển vọng cho nghiên cứu du kí của Phạm Quỳnh nói riêng và loại hình văn học kí nói chung.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

2.1. Những nghiên cứu về thể loại du kí

Du kí là một thể loại xuất hiện khá sớm trong đời sống văn học. Nhưng trong giới nghiên cứu phê bình, phần lớn mới chỉ dừng lại ở những bài viết nhỏ, những nghiên cứu sơ lược, chỉ nhắc tới du kí khi bàn về thể kí nói chung. Ngay cả vào thời điểm du kí phát triển mạnh mẽ ở nửa đầu thế kỉ XX, vấn đề thể loại của du kí cũng chưa được mọi người quan tâm. Có người xem du kí chỉ là chuyện kể lại một cuộc hành trình.

Năm 1942, trong tác phẩm *Nhà văn hiện đại*, Vũ Ngọc Phan đã nói một cách sơ lược về thể loại du kí khi nói tới nhóm nhà văn của *Nam phong tạp chí*. Đặc biệt, tác giả đã nhắc đến tác phẩm du kí *Chuyến đi Bắc Kỳ* của Trương Vĩnh Ký. Trong cuốn *Việt Nam văn học sử yếu* của Dương Quảng Hàm xuất bản năm 1950 có nhắc tới thể tài du kí một cách sơ lược. Cuốn *Văn học Việt Nam thế kỉ XX – những vấn đề lịch sử và lí luận* do Phan Cự Đệ chủ biên, với quan niệm du kí như một thể của kí đã đưa ra những đánh giá, bàn luận về thể loại du kí.

Tiếp cận về phương diện thể tài, Nguyễn Hữu Sơn có nhiều bài nghiên cứu như: “Thể tài du kí trên tạp chí Nam phong, 1917 – 1934” (*Tạp chí nghiên cứu Văn*

học, số 4, 2007), “Du kí về vùng văn hóa Sài Gòn – Nam Bộ trên Nam phong tạp chí” (*Tạp chí Kiến thức ngày nay*, số 619), “Thẻ tài du kí về Hà Nội 1/2 đầu thế kỉ XX” (*Báo Văn nghệ Quân đội*, số 10, năm 2000), “Phác thảo du kí Hà Nội trước Cách mạng tháng Tám” (*Báo Văn nghệ thành phố Hồ Chí Minh*, số 6, năm 2000), “Du kí Quảng Ninh nửa đầu thế kỉ XX” (*Báo Văn nghệ Hạ Long*, số tết, 2012); “Du kí của người Việt Nam viết về nước Pháp và mối quan hệ Việt – Pháp giai đoạn cuối thế kỉ XIX – nửa đầu thế kỉ XX” (*Kỷ yếu hội thảo quốc tế Việt Nam học lần thứ ba*).

Cuốn *Quá trình hiện đại hóa văn học* do nhà nghiên cứu Mã Giang Lân chủ biên cũng đề cập tới thẻ tài du kí: “Thẻ loại văn học đầu tiên nên viết bằng chữ quốc ngữ phải kể đến thẻ tài du kí. Đây là một hình thức bút kí văn học được ghi lại bằng văn xuôi, thuật lại chuyến đi của tác giả đến những vùng đất khác nhau... nguồn gốc của du kí cần tìm trong hình thức tùy bút, kí sự truyền thống” [18, 16].

Với bài “Du kí như một thẻ tài”, Phạm Xuân Nguyên có nhiều ý kiến xác đáng trong việc mở rộng phạm vi thẻ tài và xếp những sáng tác khi đi xa đều thuộc về thẻ loại du kí. Trong bài viết “*Chuyến đi Bắc Kỳ năm Ất Hợi, 1876* của Trương Vĩnh Ký nhìn từ bình diện thẻ tài văn học”, nhà nghiên cứu Nguyễn Phong Nam đã dành hẳn một mục để định danh thẻ tài với tư cách là thuật ngữ văn học.

Trong bài viết “Kí Việt Nam thời trung đại, quá trình hình thành, phát triển và đặc trưng thẻ loại”, Nguyễn Đăng Na tuy không lấy du kí làm đối tượng nghiên cứu chính nhưng tác giả đã căn cứ vào đặc điểm của thẻ tài du kí để nghiên cứu một số tác phẩm. Vừa mang tính kế thừa vừa đưa ra quan điểm mới, trong cuốn *Lược khảo lịch sử văn học Việt Nam từ khởi thủy đến cuối thế kỉ XX* (2004), ở phần “Văn chương hiện kim”, mục “Những bước đầu của tiểu thuyết”, Bùi Đức Tịnh coi du kí như những thiên kí sự kể những chuyện của chính tác giả, “được xem như là một loại tiểu thuyết, chỉ tô điểm thêm đôi chút những sự thật mà tác giả đã chứng kiến” [80, 363].